

Ненад ВУКОВИЋ*

КЊИЖЕВНО ДЈЕЛО И ЈЕЗИЧКИ СТАНДАРД

Зоговић као класичан реалиста, овдје приповједач – особен хроничар, окупиран је судбинама људи, овдје судбинама људи његова краја; окупиран је социјалним проблемима, понижењима – свим оним што га је окренуло лијево и револуцији. А уз све то високо је образован. И приповијетке су му слике живота људи у мукама живота, чврстих, моралних људи, и морал их држи да истрају; слике живота у његовом крају, слике завичаја који је он носио као усуд, завичаја без напретка, управо „одсјеченог од напретка”; али свијета који се није могао заборављати. То је оно што га је одвело и на пут револуционара, јер стање у коме је човјек, у коме је Зоговићев јунак, само се могло превазићи револуционарним прегнућима. Зоговић је ортодоксни марксиста, многи тврде и да је био ортодоксни стаљиниста! Зоговић је писац-човјек непоколебљив, непоколебљивих је убјеђења, жестоко на своју штету. Пјесник је пркоса.

Сав тај мукотрпни живот видио је оком умјетника, умјетника високо моралног, умјетника високог сензибилитета и изграђеног осјећаја за драматургију и за слагање драматичности.

Та његова ортодоксија ишла је на штету његову и кад је у питању дценијско оцјењивање његова дјела. Кад једном прође ехо његова времена (ехо што још траје) и кад се буде вредновало Зоговићево дјело (вредновало у правом смислу), без предрасуда и оптерећења (већ се добро улази у тај систем вредновања), доћи ће се до правих оцјена његова дјела, његових књижевних валера у сазвјежђу савремене књижевности чији су источници и не само на црногорским просторима.

Ако пођемо од основних поставки шта је књижевнојезички стандард и у њему посебности црногорског књижевнојезичког израза, како на осно-

---

* Проф. др Ненад Вуковић, редовни професор универзитета, Подгорица.

ву овог значајног избора приповједака видимо књижевно дјело Радована Зоговића?

Ако се тврди да су у овим приповијеткама углавном слике живота из Зоговићева краја, значи из његова завичаја, за очекивати је да његови јунаци, обични људи из народа, носе говорне особине тога краја, дијалекта коме тај крај припада. У којој мјери је тако! ?

Прво треба подсјетити на најизразитије карактеристике дијалекта коме припада Зоговићев крај: *Зетско-сјенички* (познат и као *Зетско-новойа-зарски*), у задње вријеме и као: *Зетско-ловћенски*. Говорне карактеристике наводимо на основу дијалектолошких истраживања: Радосава Бошковића, Мјечислава Малецког, Михаила Стевановића, Радомира Алексића, Бранка Милетића, Васа Томановића, Луке Вујовића и других:

Двоакценатски је систем (силазне интонације) са слободним распоредом акцената.

Пет вокала и посебна фонема (ä) као рефлекс полугласа у двије арее (укључујући и дио Васојевића).

Дуго јат се рефлектује двосложно (свијет, цијенä, сиено), рефлекс кратког јата је уз обавезно јотовање претходних дентала (*љеџо, њеџа, ђевојка, ћераџи, џедок*, уз претходно губљење в), а кад се ради о лабијалним сугласницима јављају се двије могућности (*џјесма, џљесма*).

Група *p + јаџи* рефлектује се као *ре* (*јорело, ређи*). Од Бијелог Поља према Рожајама и Новом Пазару кратко се *јаџи* рефлектује као *е* (*седео, белоџољски*).

Вокалска група *ао* сажима се у *а*. *Иџд*.

Богат је консонантски систем уз постојеће консонанте који се налазе у књижевном језику, јављају се и: *с* и *з* и *дз* с тим што се *дз* претежно јавља у најјужнијим говорима (посебно у ријечима које долазе из италијанског језика).

Доста се изоставља фонема *х* (нађок).

Од морфолошких особина карактеристична су уједначавања: ном. – вок. и ак, ген. – лок. и дат. – инст. пл. (значи четири падежа).

Код промјене личних замјеница карактеристични су падежи дат. – лок. *мене, џебе, себе*; затим енклитике *ни, ви* за датив и *не, ве* за акузатив (*Дали су ни. Знамо ве добро*).

Од синтаксичких особина треба нагласити непознавање опозиције између падежа мјеста (лок. или инстр.) и падежа правца (ак.) при употреби предлога *на, у, међу* (Седи у школу. Метне под главом.).

Лексика јужних крајева овог дијалекта богата је романизмима (прије свега италијанизмима), а у сјевероисточном крају више је турцизама, ал-

банизама готово да и нема (пошто се обрнуто догађало, јер је албански више примао словенске ријечи).

Послије првог читања Зоговићевих приповједака, олако се стекне утисак да његови јунаци (из његова краја) говоре дијалектом. Али, није тако, они имају у свом говору само неке особине говора краја, на примјер: јотовано *gj* (док се *sj* не јотује) > *ħ* / *А ће сам ја био, шџа сам чинио?!* (49); *Шџа чиниш с џим џеџеџом?* (65); *Ага шџа џу им ја, џевере?* (82); *Ђе си ти?* (107)/; ... *вријеђело би ја убиџи...* (273); јотовано *џј* > *ħ* / *Мичи ми се, авијесџи! Не нађеруј ме на зло.* (59 – 60)/.

Турцизми Зоговићеви су претежно архаични (у доброј мјери заборављени и код наше популације која боље чува турцизме), на примјер: *џевабија*, арапска ријеч дошла преко Османлија, у значењу *џраџња*, *џри-сџалице* /... *окуџиџи на један овако луд заџон оволику џевабију: ваџан су и власџи су.* (128)/; *кесим, џесим*, турцизам, у значењу *најам, најамнина*, уговор о давању краве на исхрану и коришћење /*Иде у ваш крај да види овце на џесиму – узеће џи жиџо исџред себе.* (99)/, *Иџд*.

Шта се подразумева под нормом, у дефинисању намјерно сам пошао од Марузоа, његова рјечника, лингвистичких термина (француско њемачко – енглеско – италијанског). Цитирам руско издање, руски превод из 1960, пошао сам од рјечника до сада непревазиђеног:

НОРМА (norme II Norm II standard II norma). Совокупность особенностей, которыми определяется язык данного лингвистического коллектива, рассматриваемый или как образец, которому надо следовать, или как реальность, достаточно однородная для того, чтобы говорящие субъекты чувствовали ее единство. Норму смешивают с правильностью, когда носители языка рассматривают норму как обязательную (Ж. Марузо, *Словарь лингвистических терминов*, Москва 1960.).

Зоговић је писац који одлично познаје књижевнојезичку норму (граматичку, ортографску, лексичку, стилистичку). Добро зна све што је на нивоу норме. Шта обавезује у свакодневној језичкој комуникацији. Али, одлично осјећа и шта је потребно експресивности, шта ојачава експресију његова језика. Зоговић пробрано искоришћава дијалектизме и дијалекатске изразе. Али се одмах не примјећује да Зоговић дијалектизме (или локализме) снагом њихове вишеструке функционалности (њихове широке разумљивости) вјешто намеће и диже на универзалнији ниво. Намеће и фразе из говора (или њихове дијелове, синтагме, устаљене ријечи, изразе). Одлично их искоришћава у сликању ситуација, људи и њихових понашања: *Све више се џретџварао у усџа која више једу но шџо руке џридоносе...* (33); *А ће сам ја био, шџа сам чинио?!* (49); – *Овца се, вукокланца, у*

шїруїлу обалџежила. (69); – Не Јовићу! Не ако за образ знаш! О їубо! О сва- шїїочино! О дабоїра...; – А, їлибуљо! А, їїоїрњо. (82); Шїа їїоїњиш?!

Зоговић посједује огромно богатство своје лексике. Он осјећа њену дубину и разуђеност, природност. Богатство свога ономастикона изражава и преко ријечи својих јунака, на примјер: *Колико су ми само їовориле ријейїке онамошње ријечи и имена мјесїа: власїак, шишак, облич, скиїї, Мейех, Градац!* (253)

Познате су тврдње да о језику књижевности просуђујемо према успјешности вршења његова задатка. Тако нам се намеће и Зоговићево дјело. И тако се добра дјела (као и Зоговићево) виде као велики трезор који чува "Тиајвећа мисаона остварења и најсигурнија су огледала слојевите духовне прошлости. И код Зоговића се види да је језик у сталном успону, у богаћењу, а језик богате прије свега добри писци, и богатали су га.

С правом истиче М. Стијовић, говорећи о Зоговићу: „Ријетки су код нас писци који су тако креативно и тако прецизно користили богатство језика нашег народа, а да при том не падну ни у једну замку у коју може да одведе (и одводи) тај језик. (Сјетимо се многих наших приповједача „народњака”, који на закржљалим облицима „народног” језика, на погрешно схваћеној фолклорној лексици, граде своју „умјетност” приповиједања!) И код Зоговића има народних израза који се данас ријетко могу чути, као и из њих изведених ријечи (нпр. *наножиїи* – стати на ноге, *їїоїуїбина* – трошак за пут, *раздвојица* – одвојен живот, *сїоромисла*, *їредужио* – дуго говорио, *оїїоврсїи* – одужити причу, *наињен* и сл.), али су они у његовој прози стављени у контекст у којему незамјенљиво изражавају одређене односе и имају пуно значење”. (17 – 18)

И овом приликом, говорећи о језику Радована Зоговића, треба напоменути да се често узимају као идентични појмови књижевни и народни језик. Али су то два различита појма који се само у одређеним дијеловима подударају. У основној теоретској литератури наглашава се: Књижевни језик је и језик књижевности, али и читаве народне културе: и споразумијевања, и рада, пословности, и књижевности, и науке, свега у чему се изражава култура народа. „Књижевни језик или саопштава, или проучава, или приповиједа, или заноси, или пјева”. Све то одлично потврђује дјело Радована Зоговића.

С правом се истиче да је Зоговић изразито обогатио нашу прозу, наш прозни израз. Обогатио је формама „од епске наративности до најсуптилнијих облика лирског израза...”, унио је у своје дјело и богатство фигура „које се ослањају на дух народне лексике и стварају веома живе слике”. „Чинио је то” – каже Стијовић – „језиком и стилем изузетне прецизности, јасношћу која не допушта недореченост и замагљивање, али која исто тако не трпи упрошћеност и шематичност”.

Nenad VUKOVIĆ

LITERARY WORK AND LINGUISTIC STANDARD

Summary

This work is based on Short stories by Radovan Zogović (the selection prepared by Milorad Stojović, Luča Library, Titograd, 1985). How can we see the literary work of Radovan Zogović in the light of basic assumptions about literary and linguistic standard and special characteristics of Montenegrin literary and linguistic expression? If we know that these short stories present the pictures of life from the place where Zogović was born, from his homeland, we expect that his heroes, common people, have dialectal features of that place. To what extent can it be true?

